Bli kjent med

FN-konvensjonen

om rettighetene til mennesker
med nedsatt funksjonsevne

FFO
Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon

FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Etter at funksjonshemmedes rettigheter ble satt på dagsorden i FNs internasjonale år for funksjonshemmede i 1981, har FN arbeidet systematisk for å bedre deres levekår. Arbeidet resulterte blant annet i FNs standardregler for like muligheter for mennesker med funksjonshemning i 1993. En adhoc-komité fremforhandlet en menneskerettighets-konvensjon for funksjonshemmede i perioden 2002-2006. FN vedtok konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne i desember 2006. Konvensjonen trådte i kraft 3. mai 2008.

Stater som har vedtatt konvensjonen har ansvar for å sikre gjennomføring av rettighetene på alle nivå; internasjonalt og nasjonalt, i fylker og kommuner. Konvensjonen er også en god og viktig støtte for organisasjoners interessepolitiske arbeid. Organisasjoner kan bruke konvensjonen som et verktøy for å bringe gjeldende rett og forvaltningspraksis i samsvar med menneskerettighetene. FN har utarbeidet en håndbok om gjennomføringen, og en håndbok om overvåkning av gjennomføringen av konvensjonen. Den er tilgjengelig på nettsidene til UN Enable (www.un.org/disabilities).

Konvensjonen har flere funksjoner:

- Identifiserer og tydeliggjør at mennesker med nedsatt funksjonsevne har krav på de samme menneskerettighetene som alle andre.
- Gjør rettighetene synlige.
- Fastsetter samfunnets ansvar for at menneskerettigheter skal oppfylles for mennesker med nedsatt funksjonsevne.
- Gir funksjonshemmedes organisasjoner rett til å være delaktig i beslutninger som angår mennesker med nedsatt funksjonsevne og til å delta fullt ut i overvåkingen av hvordan konvensjonen etterleves.

Bli kjent med FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Dette studieheftet henvender seg til deg som vil bli kjent med rettighetene i konvensjonen. Heftet kan brukes av funksjonshemmedes organisasjoner for å klargjøre hvilke rettigheter mennesker med nedsatt funksjonsevne har, og hva vi kan kreve av politikerne, rettssystemet og forvaltningen. Det kan også brukes av statsapparatet og andre for å få mer kunnskap om rettighetene og hva som skal til for å kunne oppfylle dem.

Heftet gir en enkel innføring i menneskerettigheter og konvensjonens rettigheter, og sammenligner konvensjonens rettigheter med den norske rettstilstanden. Det tas ikke sikte på å gi en utførlig redegjørelse for hvorvidt norsk rett er i samsvar med konvensjonen. I heftet finner du også illustrerende eksempler fra rettssystemet, klagesaker til Likestillings- og diskrimineringsombudet og henvendelser til FFOs Rettighetssenter. Det finnes også et oppgavehefte som kan brukes sammen med dette heftet.

Heftet "Bli kjent med FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne" og oppgaveheftet kan bestilles fra FFO:

Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon
Mariboes gate 13
0183 Oslo
Tlf: 815 56 940
E-post: info@ffo.no

Studieheftet og oppgaveheftet kan også lastes ned fra FFOs hjemmeside **www.ffo.no**. Der finnes også den norske oversettelsen av konvensjonsteksten.

FFO Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon

Innholdsfortegnelse

1 Fakta side **6**

2 Grunnlaget for menneskerettighetene side **8**

3 Menneskerettigheter i norsk rett side **10**

4 Veien frem til FN-konvensjonen om rettighetene for mennesker med nedsatt funksjonsevne side **12**

5 FN-konvensjonen for mennesker med nedsatt funksjonsevne side **16**

6 Noen nyttige nettsider side **46**

1 Fakta

FN

FN ble opprettet etter andre verdenskrig i 1945. FN jobber for å fremme fred og sikkerhet, menneskerettigheter og internasjonal samarbeid.

FN-resolusjoner

Generalforsamlingen i FN vedtar resolusjoner som er anbefalinger vedtatt av alle medlemmene i FN. Slike resolusjoner anses som bevis på hva statene betrakter som gjeldende rett, og kan med tiden utvikle seg til bindende sedvanerett.

Menneskerettigheter

Menneskerettigheter er rettigheter du er født med, som du bærer med deg overalt og som ingen kan ta fra deg.

Konvensjoner

En konvensjon er en internasjonal avtale mellom stater. En konvensjon er det samme som en traktat. Særlig menneskerettighetskonvensjoner ligner svært mye på en alminnelig norsk lov som gir rettigheter og plikter. Konvensjoner er juridisk bindende avtaler for stater som har ratifisert dem.

Ratifikasjon

Stater kan forplikte seg til å etterleve en konvensjon ved å ratifisere eller å slutte seg til konvensjonen. Ratifisering betyr at et land har forpliktet seg til å følge konvensjonen. Ratifikasjon er forbeholdt de stater som var opprinnelig med i forhandlignsprosessen. Norge var med i de internasjonale forhandlingene om en FN-konvensjon om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Norge ratifiserte konvensjonen 3. juni 2013. Forslag til nye, og forslag til endringer i, lover, forskrifter og retningslinjer til forvaltningsorganer skal stemme overens med de krav som en konvensjon stiller. I motsatt fall vil det foreligge et konvensjonsbrudd.

Konvensjonstilsyn

FN har særskilte komiteer som overvåker hvordan konvensjonene etterleves. Hvert fjerde eller femte år skal hver regjering rapportere til FNs overvåkningssystem om hvordan det går med virkeliggjøringen av menneskerettighetene.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven trådte i kraft 1. januar 2009. § 1 bestemmer at «Lovens formål er å fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes.»

Loven forbyr både direkte og indirekte diskriminering, og trakassering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven forbyr å gi instrukser om å diskriminere og bruk av gjengjeldelse ovenfor en som klager på brudd på bestemmelser i loven. Loven har også regler om positiv særbehandling av mennesker med nedsatt funksjonsevne. Loven pålegger noen virksomheter en aktivitets- og rapporteringsplikt og en plikt til både generell og individuell tilrettelegging.

2 Grunnlaget for menneskerettighetene

Menneskerettighetighetenes grunnlag kan spores tilbake til Opplysningstidens naturrettstradisjon. Naturretten anerkjenner at alle mennesker er likeverdige og har iboende rettigheter som ingen kan frarøve.

Prinsippene

En stat som har vedtatt konvensjonen har ansvar for at rettighetene i den virkeliggjøres. Individuelle rettigheter gir en samsvarende plikt for staten til å oppfylle rettighetene.

Alle mennesker har lik verdi og like rettigheter

Alle menneskers behov er like viktige og må ligge til grunn for hvordan et samfunn utformes. Alle ressurser må brukes slik at hvert enkelt individ får like muligheter til å delta i samfunnet.

Rettighetene gjelder alle mennesker

Rettighetene gjelder uansett rase, hudfarge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen overbevisning, nasjonal opprinnelse, sosial bakgrunn, seksuell legning, funksjonsnedsettelse, eiendom, fødsel eller andre forhold.

Menneskerettighetene er universelle

Menneskerettighetene følger mennesket. En menneskerettskrenkelse er en krenkelse uansett hvor i verden den skjer. Dersom menneskerettighetene skal være universelle, må også gjennomføringen av rettighetene være universell.

Skillet mellom sivile og politiske, og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

Det skilles mellom sivile og politiske rettigheter, og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter inneholder rettigheter som antas å være mulig å gjennomføre umiddelbart. Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter gir stater en forpliktelse om gradvis oppfyllelse av rettighetene i konvensjonen. Tanken var at utviklingsland, som ikke har økonomi eller infrastruktur til å sikre rettighetene i konvensjonen, skal få mulighet til å jobbe mot full oppfyllelse av rettighetene. Land som Norge kan ikke bruke ressursmangel som begrunnelse for ikke å sørge for oppfyllelse av rettighetene i konvensjonen.

Menneskerettigheter er udelelige og innbyrdes avhengige av hverandre

Hver menneskerettighet inngår i et større menneskerettighetssystem. For eksempel kan man ikke oppfylle retten til å stemme ved valg uten ytringsfrihet. Også rettighetene i FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne er udelelige og innbyrdes avhengige av hverandre. For eksempel er oppfyllelse av retten til rehabilitering avgjørende for oppfyllelse av retten til å leve et selvstendig liv og oppfyllelse av tilgjengelighet avgjørende for retten til å delta i samfunnslivet.

Funksjonsnedsettelse

I 1982 vedtok FNs Generalforsamling "Verdens handlingsprogram for funksjonshemmede". For første gang ble funksjonshemning definert som et resultat av forholdet mellom mennesket og omgivelsene. Det var en veldig viktig landvinning. Funksjonshemning var med dette ikke lenger et medisinsk eller en sosial utfordring, men noe som handlet om menneskerettigheter.

I dag bruker norske myndigheter begrepet funksjonsnedsettelse i stedet for funksjonshemning. Ordet funksjonsnedsettelse beskriver at en person har en nedsettelse av fysisk, psykisk eller intellektuell årsak. Funksjonshemning oppstår i møtet mellom en person med funksjonsnedsettelse og omgivelsene, når det finnes hindringer som begrenser et individs muligheter for å være delaktig. Det betyr at det er samfunnet som skal tilpasse seg individenes behov, og ikke motsatt.

3 Menneskerettigheter i norsk rett

Grunnloven

Bestemmelsene i Grunnloven § 2 og § 110c har i hovedsak en symbolfunksjon, men gir også rettslige skranker for myndighetenes handlerom.

Grunnloven § 2:
«Værdigrundlaget forbliver vor kristne og humanistiske Arv. Denne Grundlov skal sikre Demokratiet, Retsstaten og Menneskerettighederne.»

Grunnloven § 110c:
«Det paaligger Statens Myndigheder at respektere og sikre Menneskerettighederne. Nærmere Bestemmelser om Gjennemførelsen af Traktater herom fastsættes ved Lov.»

Menneskerettsloven

Formålet med menneskerettsloven er å styrke menneskerettighetenes stilling i norsk rett. Alle menneskerettskonvensjoner som regjeringen har ratifisert skal ha vesentlig vekt i norsk rett.

Menneskerettsloven § 2 bestemmer at følgende konvensjoner skal gjelde som norsk lov i den utstrekning de er bindende for Norge:

- Den europeiske menneskerettskonvensjon
- FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter
- FNs konvensjon om sosiale og politiske rettigheter
- FNs Barnekonvensjon
- FNs Kvinnediskrimineringskonvensjon.

Disse konvensjonene er gitt forrang i norsk lov.

Menneskerettsloven § 3:

«Bestemmelsene i konvensjoner og protokoller som er nevnt i § 2 skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning.» Forrangsbestemmelsen medfører at konvensjonene går foran tidligere lover og forskrifter. Når det gjelder senere lover og forskrifter har vi et presumsjonsprinsipp. Det vil si en formodning om at norsk rett er i samsvar med internasjonale forpliktelser. Det er kun når Stortinget gir klart uttrykk for at det ønsker å fravike fra forpliktelsene i en konvensjon, at forvaltningen og rettsinstansene må fravike konvensjonen. Dersom et slikt klart uttrykk for fravikelse ikke kommer fra Stortinget, antas det at også senere lover og forskrifter er i samsvar med konvensjonen.

Dualisme

Norge har et dualistisk system. Det vil si at norsk rett og folkerett anses som to adskilte rettssystemer. Ratifikasjon medfører forpliktelser for norske myndigheter. Men brudd på en konvensjon som ikke er gjennomført er ikke nødvendigvis brudd på norsk rett. Gjennomføring er derfor nødvendig for rettssikkerheten.

Inkorporasjon

Folkerett kan gjennomføres i norsk rett ved inkorporasjon. Det vil si at en lov eller forskrift henviser til en konvensjon og bestemmer at den skal gjelde som norsk lov, som for eksempel menneskerettsloven § 2.

Transformasjon

Folkerett kan gjennomføres ved at konvensjonens bestemmelser oversettes inn i en eksisterende eller ny lov, som for eksempel kjøpsloven.

Konstatering av rettsharmoni

Den mest brukte gjennomføringsmekanismen i norsk rett er konstatering av rettsharmoni. Rettsharmoni konstateres ved at regjeringen uttaler at norsk rett anses å være i samsvar med konvensjonen. Regjeringen har uttalt at norsk rett anses å være i samsvar med FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Folkerettslige tolkningsregler

Enhver tekst er gjenstand for tolkning. En konvensjon skal tolkes i god tro, i henhold til alminnelig språklig forståelse, i dets kontekst og i lys av konvensjones gjenstand og formål.

4 Veien frem til FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

FN vedtok Verdenserklæringen om menneskerettigheter i 1948. Det er det første internasjonale dokumentet som erkjenner at alle mennesker har lik verdi og like rettigheter. Verdenserklæringen inneholder grunnleggende menneskerettigheter som er bindende for alle stater i verden.

De to grunnleggende FN-konvensjonene

Rettighetene i Verdenserklæringen om menneskerettigheter var ikke var ikke juridisk bindende. Men det er enighet om at de aller fleste rettighetene har utviklet seg til internasjonal sedvanerett og dermed like bindende som en konvensjon. På bakgrunn av at erklæringen ikke var juridisk bindende utarbeidet FN to konvensjoner i 1966:

- Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter
- Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

Bakgrunnen for at rettighetene ble delt i to konvensjoner var ulikhetene mellom vest og øst på den tiden.

FN-konvensjoner som gjelder spesielle grupper

FN har også vedtatt spesielle konvensjoner som presiserer menneske-rettighetene til ulike grupper i samfunnet.

Blant disse er:

- Konvensjonen om avskaffelse av alle former for rasediskriminering (1965)
- Konvensjonen om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (1979)
- Konvensjonen mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff (1984)
- Konvensjonen om barnets rettigheter (1989)

Norge har ratifisert alle de nevnte konvensjonene. Både konvensjonen om avskaffelse av alle former for rasediskriminering og konvensjonen om barnets rettigheter er inkorporert og gitt forrang i menneskerettsloven.

FNs standardregler – en viktig milepæl

I 1993 vedtok FNs Generalforsamling standardreglene for like muligheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne. I tilknytning til standardreglene ble en særskilt FN-rapportør og et ekspertpanel med representanter fra den internasjonale funksjonshemmedebevegelsen opprettet.

Dokumentet er et moralsk og politisk initiativ fra statenes side for å tilpasse samfunnet til mennesker med funksjonsnedsettelse, med utgangspunkt i rettigheter, muligheter og ansvar. Det inneholder også konkrete forslag til hvordan et land kan fjerne hindringer for mennesker med funksjonsnedsettelse og skape et tilgjengelig samfunn. Standardreglene har vært en del av grunnlaget for den norske politikken for funksjonshemmede.

Neste viktige milepæl kom med FNs resolusjon 2000/51. Generalforsamlingen i FN vedtar resolusjoner som er anbefalinger vedtatt av alle medlemmene i FN. Slike resolusjoner anses som bevis på hva statene anser gjeldende rett er og kan med tiden utvikle seg til bindende sedvanerett. Der ble det slått fast at funksjonshemmedeperspektivet skal arbeides inn i alle de organer som overvåker hvordan FNs medlemsland lever opp til menneskerettighetene. Standardreglene skal brukes som en målestokk. Å realisere standardreglene ble dermed samme sak som å gjennomføre menneskerettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Konvensjonens fremvekst

Likhet og ikke-diskrimineringsprinsippet i gjennomføring av menneskerettighetene fremkommer i de fleste menneskerettighetskonvensjoner. Det betyr at alle konvensjoner gjelder også for mennesker med nedsatt funksjonsevne, men har sjelden blitt brukt på den måten. Spørsmål som gjelder jenter, gutter, kvinner og menn med nedsatt funksjonsevne har i stedet blitt behandlet som medisinske eller sosiale spørsmål, eller spørsmål om veldedighet. Derfor har det vært et stort behov for et bindende dokument som samler, identifiserer og tydeliggjør menneskerettighetene for funksjonshemmede. Nå finnes dette dokumentet.

Det tok omtrent fem år å arbeide frem konvensjonen, og funksjonshemmedebevegelsen fikk store muligheter til å påvirke innholdet. Det var første gang i FNs historie at den gruppen konvensjonen omfattet, fikk så stor innflytelse over konvensjonens innhold. FFO deltok i den norske delegasjonen på møtene i New York.

I desember 2006 vedtok FNs generalforsamling ”Konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne”. Konvensjonen, samt en tilhørende valgfri tilleggsprotokoll om individklagerett, åpnet for signering i mars 2007.

Valgfri tilleggsprotokoll om klagerett

Ved siden av konvensjonen finnes en såkalt tilleggsprotokoll som hver stat kan velge om de vil ratifisere. Protokollen gir den enkelte borger mulighet til å klage til overvåkningskomiteen dersom det anses at hans eller hennes rettigheter i konvensjonen er krenket.

Før man kan klage saken inn for overvåkningskomiteen, må alle ”nasjonale rettsmidler være uttømt”. Saken må ha vært forsøkt anket helt opp til Høyesterett. Rettsmiddelet må imidlertid være tilgjengelig og effektivt. For eksempel vil nasjonale rettsmidler anses som uttømt dersom Høyesterett har avgjort spørsmål av lignende art tidligere.

Norge har i den siste tiden lagt seg på en argumentasjon om at man ikke ønsker å gi fra seg makt til internasjonale håndhevingsorganer, og man ønsker ikke rettsliggjøring av spørsmål som man anser som politiske. Utenriksdepartementet har planer om å utrede hvorvidt man skal ratifisere tilleggsprotokollen etter at konvensjonen er ratifisert. Tilleggsprotokollen vil kunne være et viktig verktøy for å sikre gjennomføring av konvensjonen.

Sverige har ratifisert både konvensjonen og tilleggsprotokollen, og har vært motpart i den første klagesaken til komiteen.

5 FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne

Konvensjonen består av:

- et forord
- artiklene 1–4 som beskriver grunnleggende prinsipper
- artiklene 5–30 som er rettighetsartikler
- artiklene 31–50 som er prosedyreregler

Konvensjonen består av et forord og 50 artikler. Artiklene 1- 4 er hjørnesteinene i konvensjonen. Omtrent halvparten av artiklene inneholder rettigheter. En stor del av artiklene er såkalte prosedyreregler. De beskriver praktiske spørsmål, som hvor og når konvensjonen trer i kraft, hvordan overvåkningen skal foregå og så videre. Her har vi valgt å løfte frem de artiklene som inneholder rettighetene.

Et forord i en konvensjon avdekker bakgrunnen for og noen ganger formålet med konvensjonen.

Forordet viser til forpliktelsene blant annet FNs standardregler om like rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, FNs konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, FNs Barnekonvensjon og FNs Kvinnediskrimineringskonvensjon. Konvensjon må tolkes med hele menneskerettighetssystemet som bakteppe.

I forordet og i artikkel 1 slås det fast at formålet med konvensjonen er å fremme, verne om og sikre mennesker med nedsatt funksjonsevne full og likeverdig rett til å nyte alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter, og å fremme respekten for deres iboende verdighet. Konvensjonen gir således ikke noen nye rettigheter. Den tydeliggjør hva allerede eksisterende rettigheter innebærer i forhold til mennesker med funksjonsnedsettelse.

ARTIKKEL 1

Konvensjonens formål og begrepet mennesker med nedsatt funksjonsevne

Artikkel 1 beskriver hvem konvensjonen omfatter:

”Mennesker som har langvarig fysisk, mental, intellektuell eller sensorisk funksjonsnedsettelse som i samspill med ulike barrierer kan hindre dem i å delta fullt ut og på en effektiv måte i samfunnet, på lik linje med andre.”

Alle grupper som inngår i den norske funksjonshemmedebevegelsen omfattes av konvensjonen.

ARTIKKEL 2

Definisjoner

I artikkelen defineres grunnleggende ord og begreper:

- Kommunikasjon: Omfatter blant annet språk, tekst, punktskrift, tilgjengelige multimedier, klarspråk, og tilgjengelig informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT).
- Språk: Omfatter blant annet talespråk, tegnspråk og andre former for ikke-talte språk.
- Diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne: Enhver forskjellsbehandling uten saklig og rimelig grunn, som hindrer mennesker med nedsatt funksjonsevne fra å nyttiggjøre sine menneskerettigheter.
- Rimelig tilrettelegging: Nødvendig tilpasning for at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne ta del i sine menneskerettigheter (og som ikke innebærer en uforholdsmessig byrde for den som skal tilrettelegge).
- Universell utforming: Utforming av produkter,omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming. Universell utforming skal ikke utelukke hjelpemidler for bestemte grupper av mennesker med nedsatt funksjonsevne når det er behov for det.

ARTIKKEL 3

Generelle prinsipper

Artikkelen inneholder generelle prinsipper som skal fremme formålet med konvensjonen. Åtte grunnleggende prinsipper må følges hvis alle mennesker, uansett funksjonsevne, skal få oppfylt sine menneskerettigheter. Alle prinsippene presiseres direkte eller indirekte i en rettighetsartikkel.

Prinsippene er:

- Respekt for menneskers likeverd og selvstendighet, deres uavhengighet og frihet til å gjøre egne valg (implisitt presisert i blant annet art. 17).

- Ikke-diskriminering (uttrykkelig presisering i art. 5).
- Full deltakelse i samfunnet (implisitt presisert i blant annet art. 19).
- Respekt for ulikheter og aksept av at mennesker med funksjonsnedsettelse er en del av det menneskelige mangfold og natur (implisitt presisert i blant annet art. 8).
- Like muligheter (implisitt presisert i blant annet art. 12).
- Tilgjengelighet (uttrykkelig presisering i art. 9).
- Likestilling mellom menn og kvinner (uttrykkelig presisering i art. 6).
- Respekt for utviklingen av barn med nedsatt funksjonsevnes muligheter og respekt for barnets rett til å bevare sin identitet (uttrykkelig presisering i art. 7).

Prinsippene skal tolkes inn i hver rettighetsartikkel. I artikkel 19 b) står det for eksempel at:

”Mennesker med nedsatt funksjonsevne har tilgang til ulike støttetjenester i eget hjem og i særskilte boformer, samt annen samfunnsservice, herunder den personlige bistand som er nødvendig for å kunne bo og være inkludert i samfunnet og for å forhindre isolasjon eller segregering fra samfunnet”.

Retten til offentlige tjenester må blant annet gis ut fra prinsippet om ”like muligheter”. Hvis for eksempel en kommune skulle gi alle rullestolbrukere samme tilbud uten å ta hensyn til ulikheter i livssituasjon, blir det feil i prinsippet om like muligheter i artikkel 3. Ulike mennesker har ulike livssituasjoner og behov. Samme tilbud til alle gir dermed ikke ”like muligheter”.

Artikkel 26 sikrer at rett til habilitering og rehabilitering må leses i samsvar med de generelle prinsippene som styrer tolkningen av rettighetene i konvensjonen. I en klagesak for FN-komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne ble det avgjort at Sverige brøt konvensjonen ved blant annet å ikke tolke retten til rehabilitering i samsvar med ikke-diskrimineringsprinsippet. Dersom en person med en alvorlig sykdom søker om å bygge på en tomt som ikke er regulert til byggeformål, må myndighetene ta hensyn til den konkrete situasjonen til den enkelte. Komiteen mente at det måtte legges avgjørende vekt på at et innendørs basseng var den eneste løsningen for kvinnens mulighet til å delta i samfunnet. Svenske myndigheter ble altså pålagt å respektere ulikheter og sørge for full deltakelse i samfunnet for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

ARTIKKEL 4

Generelle forpliktelser

Denne artikkelen handler om statenes ansvar for å gjennomføre konvensjonen. Når en stat ratifiserer en konvensjon påtar staten seg å respektere, beskytte og fremme bestemmelsene i konvensjonen.

Å respektere

Statene kan ikke selv krenke rettighetene i konvensjonen. Retten til arbeid kan for eksempel bli krenket om en statlig arbeidsgiver nekter å ansette en arbeidssøker med nedsatt funksjonsevne på grunn av hans eller hennes funksjonsnedsettelse.

Å beskytte

Statene skal forhindre at andre aktører i samfunnet krenker rettighetene i konvensjonen. Statene må for eksempel forhindre at private arbeidsgivere diskriminerer funksjonshemmede.

Å fremme

Statene skal treffe lovgivningsmessige, administrative og andre tiltak som er nødvendige for å virkeliggjøre de rettigheter som er nedfelt i konvensjonen. Statene skal treffe tiltak som har som formål å:

- avskaffe gjeldende lover, bestemmelser, sedvaner og praksis som er diskriminerende mot personer med nedsatt funksjonsevne (for eksempel vergemålsloven av 1927),
- sikre at myndigheter, offentlige institusjoner og private handler i overensstemmelse med konvensjonen (for eksempel å pålegge tvangsmulkt for brudd på krav til universell utforming),
- satse på utdanning av mennesker som arbeider innenfor konvensjonens område,
- fremme forskning og utvikling av varer, tjenester, utstyr, bygg, anlegg og opparbeidede uteområder som er universelt utformet i samsvar med definisjonen i artikkel 2.

Samarbeid med funksjonhemmedes organisasjoner

I artikkel 4 slås det fast at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til å bli hørt og påvirke utkommet av viktige spørsmål som gjelder dem. Dette skal skje gjennom samarbeid mellom myndigheter og funksjonshemmedes organisasjoner:

”I arbeidet med å utvikle og gjennomføre lovgivning og politikk som tar sikte på å gjennomføre denne konvensjon, og i andre beslutningsprosesser som gjelder spørsmål knyttet til mennesker med nedsatt funksjonsevne, skal partene aktivt trekke inn og rådføre seg inngående med mennesker med nedsatt funksjonsevne, også barn med nedsatt funksjonsevne, gjennom de organisasjoner som representerer dem.”

Rettighetsartiklene

Rettighetsartiklene går metodisk gjennom ulike områder, blant annet helse, utdanning, familieliv, habilitering og rehabilitering, arbeid, rettsvern, sport og fritid.

Rettighetene i artiklene 5–9 presiserer også noen av prinsippene i artikkel 3. De tar opp overgripende områder som er viktige for virkeliggjøringen av alle rettigheter. Ett eksempel er artikkel 9 som handler om tilgjengelighet. Tilgjengelighet er en grunnleggende faktor for at alle rettigheter skal kunne bli realisert.

Nedenfor beskrives de ulike rettighetsområdene i konvensjonen.

ARTIKKEL 5

Likestilling og ikke-diskriminering

Alle mennesker er like for loven og har rett til lik beskyttelse og samme fordel av loven. Statene skal forby all diskriminering på grunn av funksjonsnedsettelse. For å fremme likhet og avskaffe diskriminering har staten et ansvar for at alle med nedsatt funksjonsevne får rimelig tilrettelegging. Positiv særbehandling som har som formål at mennesker med funksjonsnedsettelse skal oppnå likestilling, er ikke diskriminering.

Formålet med diskriminerings- og tilgjengelighetsloven er å sikre likestilling og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne, jf. formålsbestemmelsen i § 1.

Forskjellsbehandling som har et saklig formål og ikke er uforholdsmessig inngripende for den som rammes, er ikke diskriminering. I noen tilfeller kan en generell lov ha en utilsiktet diskriminerende virkning. I den første saken for FN-komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne konkluderte komiteen med at svenske myndigheter brøt forbudet mot diskriminering. Plan- og bygningsmyndighetene tok ikke hensyn til klagerens spesielle situasjon ved vurderingen av dispensasjon fra reguleringsplanen.

FFOs Rettighetssenter 2012/0477

Saken gjelder kvinne med synshemning som er utdannet barnevernspedagog. Hun har søkt mange jobber ved barnevernsinstitusjoner, men blir kun ansatt som ekstrahjelp og i midlertidige stillinger. Hun ønsker fast jobb, men har da fått høre at det vil hun ikke få fordi det er et krav (som ofte nevnes i utlysningstekster) til førerkort. Hun kan ikke få førerkort. Hun mener selv at dette kravet er unødvendig fordi når man er ute med barna, er det alltid flere enn 1 voksen som er med og noe krav om førerkort blir da strengere enn nødvendig ut fra arbeidsoppgavene. Hva kan hun gjøre?
Er dette diskriminering?

ARTIKKEL 6

Kvinner med funksjonsnedsettelse

Det fremgår av artikkelen at kvinner og jenter med nedsatt funksjonsevne er utsatte for sammensatt diskriminering. Statene skal derfor gjøre det som er mulig for å forbedre kvinners stilling slik at kvinner blir i stand til å dra nytte av sine menneskerettigheter og grunnleggende friheter.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 1 forbyr diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Likestillingsloven § 3 forbyr diskriminering på grunn av kjønn. FNs standardregler for like muligheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne anerkjenner den sårbare situasjonen til kvinner med nedsatt funksjonsevne. Det må tas særlig hensyn til denne gruppen når det gjelder offentlige tjenester, utdanning, familieliv og personlig integritet.

ARTIKKEL 7

Barn med funksjonsnedsettelse

Statene skal sikre at barn med nedsatt funksjonsevne har tilgang til alle menneskerettigheter og grunnleggende friheter på lik linje med andre barn. Statene skal sikre at barnet blir hørt og at dets synspunkter blir tatt hensyn til avhengig av alder og modenhet, på lik linje med andre barn. Barn skal få den bistand som er nødvendig med hensyn til funksjonsnedsettelse og alder for å bli i stand til å utøve sin rett til å bli hørt.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 tredje ledd bestemmer at barnehagetilbudet skal sikre at barn med nedsatt funksjonsevne får likeverdige utviklings- og aktivitetsmuligheter. Menneskerettsloven inkorporerer Barnekonvensjonen og gir den forrang foran norsk lov og forskrift. Barnekonvensjonen artikkel 2 nr. 1 bestemmer at alle barn har rett til å nyttiggjøre seg sine rettigheter etter konvensjonen uten diskriminering på grunnlag av blant annet nedsatt funksjonsevne. Barnekonvensjonens artikkel 23 pålegger Norge å ta hensyn til de spesielle behovene til funksjonshemmede barn, og sørge for at disse barna får et fullverdig liv.

Opplæringsloven gir rett til tilpasset opplæring og spesialundervisning.

FFOs Rettighetssenter 2011/0363

Saken gjelder gutt på 12 år med Tourettes syndrom, verbale og motoriske tics og ADHD med oppmerksomhetsvansker, konsentrasjons- og lærevansker. Skolehverdagen er utfordrende og foreldrene opplever at skolen mangler kunnskap og forståelse, og de er frustrert over at de stadig må kjempe for å nå frem. Opplever at guttens behov ikke blir tatt på alvor. Gutten har (på papiret) et stort omfang timer med tilleggsressurser og spesialpedagogiske tiltak, men IOP er uklar. I praksis har han timer i grupper med andre barn og det er ofte en assistent som er alene med barna. Gutten det gjelder trenger en voksen tett på, men slik er det ikke på skolen. Innringer stiller spørsmåltegn ved hva spesialundervisning skal være? Er det greit at det i så stor grad brukes en assistent? Innringer synes det er uklart hva hun som forelder kan kreve og forvente. Hvordan skal de som foreldre vite om spesialundervisningen faktisk gjennomføres forsvarlig? De har månedlige møter med lærerne, men får ikke oversikt/innsikt.

ARTIKKEL 8

Økt bevissthet

Statene skal umiddelbart treffe tiltak for økt bevisstgjøring i hele samfunnet, også i familien, om mennesker med nedsatt funksjonsevne, fremme respekten for de rettigheter og den verdighet som tilkommer mennesker med nedsatt funksjonsevne, bekjempe negative holdninger og fordommer og øke bevissthet om hvordan funksjonshemmede bidrar i samfunnet. For å nå dette må statene blant annet fremme bevisstgjøring på alle utdanningsnivåer. Blant annet skal alle barn fra tidlig alder lære seg respekt for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.

En studie fra Norsk institutt for forskning om oppvekst, aldring og velferd* viste at holdninger til funksjonshemmede i perioden 1999-2005 er uforandret – folk hadde heller blitt mer negativt innstilt til funksjonshemmede. I 2008 kom diskriminerings- og tilgjengelighetsloven som skal bidra til nedbygning av samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer og hinder at nye skapes. Offentlige myndigheter har en plikt til å arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å fremme lovens formål, jf. § 3 første ledd. Diskrimineringsombudsloven § 3 pålegger at Likestillings- og diskriminerings-ombudet (LDO) aktivt arbeider for at diskriminerings- og tilgjengelighetsloven blir gjennomført i praksis.

*E. Borg: Holdninger til funksjonshemmede i Norge i perioden 1999–2005, NOVA 2005.

ARTIKKEL 9

Tilgjengelighet

For at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne leve selvstendig og fullt ut delta i alle livsområder, skal statene se til at samfunnet blir tilgjengelig. Statene har klare forpliktelser til å fremme tilgjengelighet og avskaffe barrierer i det fysiske miljøet når det gjelder bygninger, veier, transportmidler og utendørs – og innendørs fasisiliteter som skoler, boliger, helseinstitusjoner og arbeidsplasser. Videre stilles det krav til blant annet informasjon, kommunikasjon, IKT og tjenester.

Regjeringen tolker bestemmelsen slik at tilgjengelighet kan gjennomføres gradvis, og at det er opp til regjeringen å bestemme hvilke tiltak som er rimelige og forholdsmessige. Mange høringsinstanser argumenterte for at konvensjonen stiller omfattende krav til tilgjengelighet til varer og tjenester. Regjeringen mener at norsk rett går langt i å lovfeste tilgjengelighet gjennom diskriminering- og tilgjengelighetsloven, samt sektorlovgivning. Regjeringen har en visjon om at Norge skal være universelt utformet innen 2025.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 gir offentlige og private virksomheter en plikt til universell utforming. Plikten er begrenset til virksomheter rettet mot allmenheten, og så lenge utformingen eller tilretteleggingen ikke er uforholdsmessig tyngende. For bygninger, anlegg og uteområder gjelder kravene i plan- og bygningsloven og byggteknisk forskrift.

Når det gjelder IKT, skal eksisterende løsninger være universelt utformet innen 1. januar 2021, med mindre det er gitt dispensasjon. IKT-løsninger rettet mot allmenheten skal være universelt utformet senest innen 12 måneder etter at det er gitt retningslinjer om innholdet i plikten.

Likestillings- og diskrimineringsombudet saksnr. 12/47 (17.10.2012)

Saken gjaldt en rullestolbruker som ikke kom inn i en butikk på grunn av et trappetrinn i inngangspratiet. Ombudet viste til forarbeidene til loven og Nemndas praksis – de tiltak som kan pålegges eksisterende bygninger, må være enkle tiltak. En rampe kunne ha løst utligjengelighetsproblemet med isolert lave kostnader. Men på grunn av virksomhetens vanskelige økonomi, fant ombudet at selv et enkelt tiltak som en rampe ville medføre en uforholdsmessig byrde for virksomheten.

Szilvia Nyusti og Peter Takacs v. Ungarn, FN-komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, avgjørelse av 16. april 2013

Saken gjaldt to synshemmede som ikke kunne bruke minibankene til sin bank fordi de hadde hverken punktskrift eller lydinstruksjoner. De anla sak mot banken, men tapte. De klaget den ungarske stat inn for komiteen med påstand om at deres rett til tilgjengelighet i art. 9 var brutt. Komiteen konkluderte med at staten hadde brutt sin plikt til å sørge for at alle bygninger, varer og tjenester som er rettet mot allmenheten er tilgjengelige for funksjonshemmede. Den politiske tiltaksplanen for universell utforming i Ungarn var ikke tilstrekkelig forpliktende.

ARTIKKEL 10

Retten til liv

Ethvert menneske har en iboende rett til liv, og hvert land skal sikre at mennesker med nedsatt funksjonsevne får denne retten på samme vilkår som andre.

Retten til liv er ikke direkte gjennomført i norsk rett. Et eksempel der retten til liv kan bli satt på spissen er prioriteringer i helsevesenet. Det er en problemstilling i hvilken grad medisinsk fagpersonell tar hensyn til livskvaliteten og verdien til mennesker med nedsatt funksjonsevne i kostnad-nyttevurdering av behandlingen.

ARTIKKEL 11

Risikosituasjoner og humanitære nødssituasjoner

Statene skal gi beskyttelse og sikkerhet til mennesker med nedsatt funksjonsevne i tilfeller av risikosituasjoner som for eksempel væpnede konflikter, humanitære nødssituasjoner og naturkatastrofer.

Selv om de fleste beredskapsplaner til en viss grad tar hensyn til mennesker med nedsatt funksjonsevne, er det en fare for at funksjonshemmede blir glemt, gjemt bort, oversett eller marginalisert når det oppstår en beredskaps- eller krisesituasjon.

ARTIKKEL 12

Likhet for loven

Mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til i alle sammenhenger å anerkjennes som en person i rettslig henseende. De skal nyte rettslig handleevne på samme vilkår som andre og ved behov tilbys den støtte som den enkelte har behov for for å kunne utøve sin rettslige handleevne. Statene skal sikre at slik støtte til utøvelse av rettslig handleevne ikke er i strid med menneskerettighetene. Støtten skal blant annet ivareta interessene til den enkelte, være fri for ugrunnet påvirkning, være tidsbegrenset og gjenstand for rettslig kontroll.

Vergemålsloven av 1927 var i strid med artikkel 12. Vergemålsloven medførte enten full umyndiggjøring eller frivillig hjelpeverge for en som ikke kan ivareta egne interesser. Den nye vergemålsloven som trådte i kraft 1. juli 2013 medfører at vergemålet tilpasses individuelle behov.

ARTIKKEL 13

Tilgang til rettssystemet

Statene skal sikre tilgang til rettssystemet for mennesker med funksjonsnedsettelse på like vilkår som andre, gjennom relevant tilrettelegging. De skal fremme utdanning for personell innen rettsvesenet, blant annet politi og fengselspersonell, for å øke kompetanse vedrørende tilrettelegging for mennesker med nedsatt funksjonsevne.

Både krav til universell utforming og individuell tilrettelegging skal sikre tilgang til rettssystemet. Imidlertid gis det ikke rettshjelp i mange saker som er viktige for funksjonshemmede, som blant annet saker etter helse - og omsorgstjenesteloven, opplæringsloven og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.

ARTIKKEL 14

Frihet og personlig sikkerhet

Mennesker med nedsatt funksjonsevne har samme rett til frihet og personlig sikkerhet som andre. Ingen skal utsettes for ulovlig eller vilkårlig frihetsberøvelse. Selve funksjonsnedsettelsen skal ikke under noen omstendigheter utgjøre grunnen til frihetsberøvelse. I tilfelle frihetsberøvelse, skal mennesker med nedsatt funksjonsevne ha de samme menneskerettsgarantiene som andre og sikres rimelig tilrettelegging.

Regjeringen har avgitt en erklæring i tilknytning til ratifikasjonen som forklarer regjeringens forståelse av bestemmelsen. Regjeringen anser nødvendig tvangsinnleggelse, tvangsbehandling og tvangsmedisinering etter psykisk helsevernloven for å være i overensstemmelse med konvensjonen.

ARTIKKEL 15

Frihet fra tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff.

Ingen mennesker med nedsatt funksjonsevne skal utsettes for tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff. Ingen skal uten sitt frie samtykke utsettes for medisinske eller vitenskapelige eksperimenter. Statene har en forpliktelse til å forhindre at mennesker med nedsatt funksjonsevne utsettes for slik behandling eller straff.

FNs spesialrapportør uttalte i 2008* at "Mennesker med nedsatt funksjonsevne utsettes for medisinsk eksperimentering og inngripende og irreversible medisinske behandlinger, uten å ha gitt sitt samtykke (for eksempel sterilisering, abort og intervensjon med sikte på å korrigere eller lindre en funksjonsnedsettelse, deriblant elektrosjokkbehandling og bruk av psykoaktive stoffer som nevroleptika). FNs spesialrapportør er bekymret for at slike behandlinger, når de begås mot mennesker med nedsatt funksjonsevne, i mange tilfeller ikke blir synliggjort, eller at de rettferdiggjøres, og ikke anerkjennes som tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff.

*M. Nowak: Rapport til FNs Generalforsamling, 2008.

ARTIKKEL 16

Frihet fra utnyttelse, vold og overgrep

Statene skal treffe tiltak for å beskytte mennesker med nedsatt funksjonsevne mot utnyttelse, vold og overgrep. Det gjelder i og utenfor hjemmet, og det skal tas hensyn til kjønnsrelaterte aspekter i denne sammenhengen. Statene skal forhindre utnyttelse, vold og overgrep ved å gi assistanse til mennesker med nedsatt funksjonsevne og deres familier som for eksempel opplæring om hvordan man skal unngå, gjenkjenne og rapportere utnyttelse, vold og overgrep. Alle tjenester til mennesker med nedsatt funksjonsevne skal være gjenstand for uavhenging tilsyn. Statens skal iverksette hensiktsmessig tiltak for helhetlig rekonvalesens for mennesker med nedsatt funksjonsevne som har vært utsatt for vold, utnyttelse og overgrep.

Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress har i 2010 foretatt en studie om overgrep mot kvinner med fysiske funksjonsnedsettelser*. Studien viser at omfanget av overgrep er like stort eller noe større men overgrepenes karakter varierer. Overgrepene varer lenger, er mer alvorlige og skjer ofte i pleie- og omsorgssituasjoner.

FFOs Rettighetssenter 2012/0132

Saken gjelder kvinne som i flere måneder har vært under tvunget psykisk helsevern. Hun er lettere psykisk utviklingshemmet i tillegg. Hun nekter å dusje eller vaske seg på annen måte fordi hun tidligere har blitt utsatt for overgrep på et bad. Innringer lurer på om det er mulig å tvinge henne til å dusje?

*V. Olsvik: ”Overgrep mot kvinner med nedsatt funksjonsevne – en kunnskapsoversikt”, 2010.

ARTIKKEL 17

Personlig integritet

Alle mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til respekt for sin fysiske og psykiske integritet på på lik linje med andre.

Ivaretagelse av personlig integritet henger nært sammen med respekt for privatliv og frihet fra tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff. Mange bestemmelser søker å forhindre vilkårlige eller ulovlige inngrep i personlig integritet. For eksempel gjelder det et minste inngreps-prinsipp i saker som omhandler barnevern og psykisk helsevern som skal forhindre unødvendig bruk av tvang.

FFOs Rettighetssenter 2012/0914

Saken gjelder pårørende til kvinne med psykisk sykdom som bor i egen leilighet, men med døgnkontinuerlig bemanning knyttet til flere andre leiligheter. Han opplyser at personalet innimellom låser dørende. Hun har opplevd å bli innelåst flere ganger. Hun har ikke nøkkel og er svært redd og engstelig for å bli låst inne. Det foreligger ikke noe vedtak om tvang, men de ansatte har opplyst at de låser dørene blant annet for at kvinnen ikke skal vandre i gangene.

ARTIKKEL 18

Statsborgerskap og bevegelsesfrihet

Mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til å bevege seg fritt, til fritt å velge bosted og til et statsborgerskap på lik linje med andre. Barn med nedsatt funksjonsevne skal registreres ved fødselen og skal ha rett til et navn og til en nasjonalitet. De har, så langt det er mulig, rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem.

Kommunalt selvstyre medfører at tjenestetilbud, og til og med oppfyllelse av lovfestede rettigheter, varierer fra kommune til kommune. Dette har blant annet FNs Barnekomite kritisert. Når det er stor variasjon i tjenestetilbud fra kommune til kommune har ikke funksjonshemmede, som er avhengig av å ha et tjenesteapparat rundt seg, noe reell rett til fritt å velge bosted.

ARTIKKEL 19

Retten til et selvstendig liv og rett til å være en del av samfunnet

Mennesker med nedsatt funksjonsevne har samme rett som andre til å leve i samfunnet, med de samme valgmuligheter. Statene skal iverksette effektive tiltak for å sikre denne rettigheten til mennesker med nedsatt funksjonsevne og sørge for full inkludering og delaktighet i samfunnet. Blant annet skal det sørges for kommunale tjenester som for eksempel personlig assistanse slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan nyttiggjøre seg retten til et selvstendig liv og samfunnsdeltagelse uten å bli isolert og ekskludert.

Helse- og omsorgstjenestelovens skal særlig sikre at den enkelte får mulighet til å leve og bo selvstendig og til å ha en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre, jf. § 1 nr. 3. § 3-8 pålegger kommunen å ha et tilbud om brukerstyrt personlig assistanse.

FFOs Rettighetssenter 2012/0702

Saken gjelder kvinne som har hatt flere hjerneslag og har diagnosen locked-in syndrom. Hun er lam fra nakken og ned. Hun kan ikke snakke og har en rekke andre alvorlige somatiske sykdommer. En datter har siden 2007 hjulpet henne med det meste. Kvinnen har noe hjemmesykepleie for å skifte bleier, men datteren har søkt om omsorgslønn, alternativt lønn som BPA eller støttekontakt. Fysioterapeuten har ikke kapasitet til å gi hjelp. Hun har fått innvilget omsorgslønn 4 timer i uken til tross for at hun yter all mulig hjelp i 35 til 50 timer i uken. Datteren bor vegg i vegg, men moren har ikke noen mulighet til å kontakte henne eller hjelpeapparatet for å få hjelp. Datteren er utslitt. Kan de få noe mer hjelp? Institusjon er ikke aktuelt. Hvem kan de kontakte for informasjon og hjelp?

ARTIKKEL 20

Personlig mobilitet

Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal sikres en personlig mobilitet som gir størst mulig uavhengighet. For dette formål må staten treffe tiltak for muliggjøring av personlig mobilitet på det tidspunkt den enkelte selv velger i form av gode og anvendbare hjelpemidler, assistanse og personlig service, alt til en overkommelig pris.

Flere rettigheter i norsk rett skal sikre funksjonshemmede personlig mobilitet; trygdebil og andre hjelpemidler, TT-kort og arbeids- og utdanningsreiser. Retten til personlig mobilitet henger nært sammen med rett til tilrettelegging, herunder universell utforming, og retten til et selvstendig liv.

ARTIKKEL 21

Ytringsfrihet, meningsfrihet, og tilgang til informasjon

Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne utøve ytringsfrihet og meningsfrihet, ta imot og gi informasjon, samt ytre meninger, på lik linje med andre og gjennom alle former for kommunikasjon etter eget valg. I samhandling med det offentlige skal eksempelvis tegnspråk, punktskrift, alternativ og supplerende kommunikasjon, og alle andre tilgjengelige kommunikasjonsformer, -midler og -formater kunne brukes etter eget valg og uten tilleggskostnader.

Grunnloven § 100 verner om ytringsfriheten. Ytringsfrihet for funksjonshemmede er avhengig av tilgjengelighet og tilrettelegging.

ARTIKKEL 22

Respekt for privatlivet

Ingen mennesker med nedsatt funksjonsevne skal utsettes for vilkårlige eller ulovlige inngrep i privatliv, familieliv, hjem, korrespondanse eller andre kommunikasjonsformer, eller for ulovlige angrep mot ære eller rykte.

Respekt for privatlivet er beskyttet gjennom legalitetsprinsippet som innebærer et krav om hjemmel (lov eller samtykke) for inngrep i privatliv. For eksempel kan ikke personlige opplysninger lagres uten hjemmel.

ARTIKKEL 23

Respekt for hjem og familie

Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ikke diskrimineres i spørsmål som gjelder ekteskap, familie, foreldrerollen og personlige relasjoner. Mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til å stifte familie og velge å få barn på lik linje med andre. I alle saker som gjelder barnet, skal barnets beste være avgjørende. Omsorgsfratakelse kan aldri begrunnes i en funksjonsnedsettelse hos omsorgspersonen eller barnet selv.

Bestemmelsens formål er å sørge for at funksjonshemmede får som alle andre fritt velge samlivsform og er beskyttet gjennom det generelle diskrimineringsvernet i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.

Inge Husmo ble sterkt funksjonshemmet etter en hjertestans. Han søkte kommunen om å bruke tildelte timer med brukerstryrt personlig assistanse til å fylle farsrollen. Kommunen begrunnet avslaget med at kommunen ikke kan ivareta foreldrerollen til Husmos tre barn. Før forhandlingene i tingretten hadde påbegynt, omgjorde Helse-og omsorgsdepartementet kommunens vedtak. Funksjonshemmede skal også få lov til å være foreldre.

ARTIKKEL 24

Utdanning

Retten til utdanning skal virkeliggjøres uten diskriminering og på like vilkår. Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ikke utestenges fra det allmenne utdanningssystemet. Alle, særskilt barn, med synshemning, hørselshemning, døvhet eller døvblindhet, skal få undervisning som er tilpasset dem. Det forutsetter eksempelvis lærere som kan tegnspråk eller punktskrift.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 andre ledd krever at skole- og utdanningsinstitusjoner tilrettelegger lærested og undervisning for at funksjonshemmede får likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter. Opplæringsloven § 1-3 bestemmer at opplæringen skal tilpasses forutsetningene hos den enkelte elev, lærling eller lærekandidat. Elever som ikke har utbytte av det ordinære opplæringstilbudet har rett til spesialundervisning, jf. opplæringsloven § 5-1.

FFOs Rettighetssenter 2013/0034

Innringer har en sønn i barneskolen med ADHD. Har store atferdsproblemer. Har frem til nå hatt assistent på heltid. Siste halve året trappet ned til 15 timer pr. uke. Det har fungert dårlig. Stikker av fra skolen og nekter å gå på skolen. Har derfor bedt om å få flere assistenttimer. Assistenten søker også ny jobb da 15 timer blir for lite. Rektor sier at skolen ikke har ressurser til mer enn 15 timer og at et vedtak fra fylkesmannen ikke vil endre på det.

ARTIKKEL 25

Helse

Mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til den høyest oppnåelige helsestandard uten diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. De skal tilbys helsetjenester og -programmer, kostnadsfritt eller til en overkommelig pris, som dekker det samme spekteret og holder den samme kvalitet og standard som det som tilbys andre, og helsetjenester som de trenger spesielt på grunn av sin nedsatte funksjonsevne, herunder tidlig diagnose og riktig behandling. De skal heller ikke diskrimineres i spørsmål om syke- og livsforsikringer.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 12 fjerde ledd gir kommunen et ansvar for likeverdige helse- og omsorgstjenester av varig karakter. Formålet med samhandlingsreformen er blant annet å sørge for bedre oppfølging av mennesker med kroniske lidelser.

ARTIKKEL 26

Habilitering og rehabilitering

Statene skal gjøre det mulig for mennesker med nedsatt funksjonsevne å oppnå og beholde størst mulig grad av selvstendighet, utnytte sitt fysiske, mentale, sosiale og yrkesmessige potensial fullt ut, og oppnå full inkludering og deltakelse på alle livets områder. Statene skal også fremme tilgang til, kunnskap om og bruken av tekniske hjelpemidler som fremmer habilitering og rehabilitering.

Retten til habilitering og rehabilitering henger nært sammen med retten til å leve et selvstendig liv. Det legges økt vekt på habilitering og rehabilitering i samhandlingsreformen. I helse og omsorgstjenesteloven fremgår det at kommunen har ansvar for sosial, psykososial og medisinsk habilitering og rehabilitering i § 3-2 nr. 5. § 7-1 i samme lov pålegger kommunen en plikt til å utarbeide en individuell plan for pasienter og brukere med behov for langvarige og koordinerte helse- og omsorgstjenester.

FFOs Rettighetssenter 2010/0883

Saken gjelder gutt på 18 år som har autisme, ADHD, språkvansker og er utviklingshemmet. Etter behandling hos fylkesmannen, skulle kommunen oppnevne en koordinator, men kommunen opplyste at det ikke var noen i kommunen som kunne være koordinator. Kan de slippe unna med dette? Foreldrene har to barn til med funksjonshemming og er slitne. Tror ikke de orker å ordne alt alene.

H.M. v. Sverige, FN-komiteen for rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, avgjørelse av 21. mai 2013

Saken gjaldt en kvinne med Ehler-Danlos syndrom. Hun hadde vært sengeliggende i to år og hadde behov for bassengtrening for å forhindre forverring av sykdommen slik at hun kunne fortsette å bo i sitt eget hjem. Hun søkte plan- og bygningsmyndighetene om dispensasjon fra byggeforbudet på hennes tomt for å kunne utvide boligen for å bygge et innebasseng. Hun fikk avslag og avslaget ble opprettholdt i rettsapparatet. Hun klaget den svenske stat inn for komiteen for brudd på forbudet mot diskriminering, rett til rehabilitering og rett til å leve et selvstendig og uavhengig liv. Komiteen konkluderte at kvinnen hadde blitt utsatt for diskriminering når plan- og bygningsmyndighetene og rettsapparatet ikke tok hensyn til hennes spesielle situasjon. Siden avslaget ville medføre at hun måtte flytte til en institusjon, var det et brudd på kvinnens rett til å leve et selvstendig og uavhengig liv. Også hennes rett til rehabilitering var krenket ved at hun ikke fikk tillatelse til å bygge et innebasseng til bassengtrening i sitt hjem.

ARTIKKEL 27

Arbeid og sysselsetting

Mennesker med funksjonsnedsettelse har rett til arbeid på samme vilkår som andre. Statene skal forby diskriminering i spørsmål rundt alle former for yrkesvirksomhet, herunder rekrutteringsvilkår, ansettelsesvilkår, arbeidsvilkår, opprettholdelse av arbeidsforhold, yrkesmessig utvikling og trygge og sunne arbeidsforhold. Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal sikres rimelig tilrettelegging på arbeidsplassen.

Det finnes ingen rett til arbeid i norsk rett. Grunnloven § 110 pålegger staten å legge forholdene til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan skaffe seg utkomme ved sitt arbeid. Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 3 pålegger arbeidsgivere og arbeidstakerorganisasjoner å arbeide aktivt for like muligheter og vilkår for funksjonshemmede arbeidstakere og rapportere om tiltak som er iverksatt for å fremme formålet om like muligheter for funksjonshemmede.

I august 2012 la Arbeidsforskningsinstituttet frem en forskningsrapport som avdekker at mange arbeidsgivere heller ansetter ukvalifiserte personer med kriminell bakgrunn enn kvalifiserte personer med nedsatt funksjonsevne*.

FFOs Rettighetssenter 2009/1221

Saken gjelder en kvinne som nå er på attføring, men planlegger veien videre for hvordan hun skal komme ut i arbeid. Problemet for henne er at hun neppe kan klare mer enn 50-70 prosent stilling og de stillingene som er relevante for henne og som hun kan klare, lyses alltid ut som 100 prosent. Har arbeidsgiver lov til å legge vekt på det at hun ikke kan arbeide heltid som en saklig grunn for ikke å ansette henne? Hvis ja, ser hun som sin eneste mulighet å søke om praksisplass for å komme inn på arbeidsmarkedet. Hun mener at det at så mange funksjonshemmede ikke kan arbeide 100 prosent er den største hindringen for å komme inn i arbeidslivet igjen.

*E. Falkum: Risiko og inkludering. Betingelser for funksjonshemmede og eldres deltagelse i arbeidslivet, AFI 2012.

ARTIKKEL 28

Tilfredsstillende levestandard og sosial beskyttelse

Mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til en fullgod levestandard for seg og sin familie, herunder tilfredsstillende mat, klær og bolig, samt til stadig bedring av sine leveforhold. Statene skal sikre at de får delta i programmer for sosial beskyttelse og fattigdomsbekjempelse, får statlig hjelp til utgifter knyttet til nedsatt funksjonsevne, får delta i offentlige boligprogrammer, og har lik tilgang til pensjonsytelser.

Utdanning, helse, arbeid og bolig er en del av et tilfredsstillende levestandard. Norsk rett gir krav på opplæring og helsetjenester, men ikke arbeid og bolig. Som nevnt under retten til arbeid, skal staten legge forholdene til rette for at man skal kunne skaffe seg arbeid. Kommuner har ansvar for å skaffe boliger til vanskeligstilte, herunder funksjonshemmede, jf. § 3-7 i helse- og omsorgstjenesteloven.

FFOs Rettighetssenter 2012/0993

Saken gjelder en 35 år gammel mann med hjerneskade. Han ble plassert på eldrehjem, men familien flyttet han hjem til seg for at han i stedet skulle få tjenester der. Problemet er at kommunen har avslått alle søknader om tilpasning av boligen. Dette gjør at han ikke kommer seg ut, med mindre han blir båret ut. Det er vanskelig å få til. Kommunen ga annet tilbud om bolig, men familien mener at den ikke var tilfredsstillende ut fra mannens behov. Nå har kommunen også avslått brukerstyrt personlig assistanse. Resultatet er at hans mor må gi han hjelpen han trenger. Innringer ber om råd og hjelp.

Rt. 1990 s. 874

Kari Austestad var sterkt funksjonshemmet på grunn av en muskelsykdom og derfor sterkt pleietrengende. Moren hennes hadde en halv stilling som hjemmesykepleier for henne. I tillegg hadde hun en kommunal hjemmehjelp. Etter en endring i kommunens inntektssystem, ble hjemmehjelp og hjemmesykepleiertjenester redusert fra 66,5 timer til 14 timer hjemmehjelp i uken.

Retten uttalte at den tidligere sosialomsorgsloven 3 nr. 1 bokstav d om rett til privat forpleining ikke påla kommunene en urimelig og urealistisk forpliktelse. Man må likevel forvente en minstestandard som kommunene ikke kan gå under. Vedtaket innebar en vesentlig reduksjon av de ytelsene hun tidligere hadde hatt. Etter rettens mening var det åpenbart at dette ikke tilfredsstilte hennes helt livsviktige behov for stell og pleie. Et slikt vedtak kan ikke forsvares ut fra hensyn til kommunens økonomi.

ARTIKKEL 29

Deltagelse i det politiske og offentlige liv

Statene skal garantere at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan delta i den politiske prosessen på samme vilkår som andre. Statene skal blant annet i forbindelse med valg, sikre at valgprosedyrer og materiale er tilgjengelig.

Valgloven lovfester funksjonshemmedes rett til hjelp ved stemmegivningen. Valgforskriften bestemmer at blinde og svaksynte skal kunne avgi stemme uten å måtte be om hjelp.

Likestillings- og diskrimineringsombudet saksnr. 11/1784 (12.12.2012)

Saken gjaldt SVs lansering av en nettkampanje i forbindelse med kommunevalget i 2011. Nettkampanjen var ikke tilgjengelig for alle grunnet uheldig bruk av Adobe Flash. Det forekommer en rekke problemer med Flash-formatet, blant annet at tekst ikke er tilgjengelig for blinde og svaksynte som bruker skjermleser, at elementer mangler alternativ tekst, at navigasjon uten mus er umulig, at video ikke er tekstet for døve og hørselshemmede og at bakgrunnslyd ikke lar seg slå av. Dermed var ikke SVs nettkampanje universelt utformet. Ombudet uttalte at «Det å sørge for at politiske partiers nettsider og nettkampanjer er mest mulig tilgjengelige, slik at de kan benyttes av flest mulig, er et viktig bidrag til å bygge ned funksjonshemmende barrierer i samfunnet vårt.» Ombudet mente at det ikke hadde medført en uforholdsmessig byrde for SV å gjøre nettsidene mer tilgjengelige. SV hadde brutt kravene til universell utforming av IKT i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 9.

Likestillings- og diskrimineringsombudet saksnr. 11/2443 (12.12.2012)

Aps valgkampanje hadde en alternativ løsning for personer som ikke hadde tilgang til kampanjen på Tildeg.no. Velgere som ikke hadde tilgang til videoene på Tildeg.no kunne klikke seg til partiets nettside hvor det fantes alternativ tekst med tilsvarende informasjon. På arbeiderpartiet.no var det også mulig å lytte til det tekstlige alternativet, og partiet benyttet tjenesten leseWEB som gir adgang å få merket tekst lest opp uten egen talesyntese installert. På den måten sikret partiet at synshemmede velgere som ikke kunne bruke Flash, likevel fikk tilgang til den konkrete informasjon som kom frem gjennom kampanjen. På denne bakgrunn vurderte ombudet at det ville vært uforholdsmessig å kreve at Ap skulle gjort valgkampanjen på Tildeg.no ytterligere tilgjengelig. Ap hadde dermed ikke brutt diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.

ARTIKKEL 30

Deltakelse i kulturliv, fritidsaktiviteter, fornøyelser og idrett

Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal kunne delta i kulturlivet på like vilkår som andre. Lokaler, materiale og aktiviteter skal være tilgjengelige. Det gjelder også rekreasjon, fritidsaktiviteter og idrettsvirksomhet. Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal også få erkjennelse og støtte for sin særskilte kulturelle og språklige identitet, herunder tegnspråk og døves kultur.

Retten til deltagelse i kulturliv, fritidsaktiviteter, fornøyelser og idrett forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging.

Sak fra FFOs Rettighetssenter 2009/0691

Saken gjelder mann som mener at rullestolbrukere diskrimineres når de reiser på charter-turer. Det opplyses at det ikke er plass til rullestoler på transfer-bussene og at man må bestille og betale selv for egen transport.

Likestillings- og diskrimineringsombudet saksnr. 11/1717 (05.12.2012)

Håndballforbundet praktiserer regler som gjør at spillere som har fått alders-dispensasjon i reginale serier grunnet nedsatt funksjonsevne, herunder nedsatt hørsel, ikke får delta på nasjonale serier eller cuper. Ombudet mente at forbundets begrunnelse om at spillerne må kunne forvente å møte jevnaldrende ikke var god nok grunn til å videreføre praksisen. Ombudet fant at Håndballforbundet bryter forbudet mot diskriminering i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 4.

Prosedyrereglene

Artiklene 31–50 handler om hvordan tilpasning og overvåkning av konvensjonen skal foregå i hvert land og i FN, statenes rapportering til FNs overvåkningsorgan, samarbeid mellom statene med mer. I den nest siste artikkelen, artikkel 49, står det at konvensjonen skal finnes i tilgjengelige formater. Nedenfor har vi valgt å løfte frem fire av prosedyrereglene, artiklene 31–35.

ARTIKKEL 31

Innsamling av statistikk og informasjon

Artikkelen krever at statene skal samle inn informasjon, statistikk og forskningsdata som gjør det mulig å virkeliggjøre konvensjonen, og til å identifisere og møte barrierer som mennesker med nedsatt funksjonsevne møter. Det er i dag Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet som er tildelt oppgaven med å dokumentere funksjonshemmedes levekår.

ARTIKKEL 32

Internasjonalt samarbeid

Statene skal se til at internasjonalt samarbeid og internasjonale utviklingsprogrammer omfatter mennesker med nedsatt funksjonsevne, samt er tilgjengelige for dem. Der Norge gir bistand til for eksempel utdanningsformål i utviklingsland er det stilt krav til at bistanden også fremmer funksjonshemmede barns rett til utdanning. I mars 2012 la NORAD frem en rapport som viser at funksjonshemmede er glemt i norsk bistandsarbeid*.

*NORAD: ”Mainstreaming disability in the new development paradime. Evaluation of Norwegian support to promote the rights of persons with disabilities”, 2012.

ARTIKKEL 33

Nasjonal gjennomføring og overvåkning

Artikkelen handler om hvordan gjennomføringen av konvensjonen skal overvåkes. Hver stat som har vedtatt konvensjonen skal utpeke kontaktpunkter i forvaltningen for saker som gjelder gjennomføringen av konvensjonen, og skal nøye overveie å opprette eller utpeke en koordineringsinstans i forvaltningen som kan gjøre det lettere å treffe tiltak knyttet til gjennomføringen, i ulike sektorer og på ulike nivåer. Det skal også finnes et uavhengig nasjonalt organ som skal overvåke gjennomføringen og etterlevelsen av konvensjonen. Det er Likestillings- og diskrimineringsombudet som vil tildeles denne oppgaven. Det sivile samfunn skal også være fullt delaktig i overvåkningsprosessen. Det gjelder særlig mennesker med funksjonsnedsettelse og de organisasjoner som representerer dem.

ARTIKKEL 34

Komiteen for rettigheter for personer med funksjonsnedsettelse

Artikkelen beskriver den internasjonale overvåkningen. FN har nedsatt en særskilt komité som overvåker hvordan rettighetene i konvensjonen etterleves. Komiteen består av 18 uavhengige eksperter, valgt av medlemsstatene. Komiteen behandler statsrapporter og individklager.

ARTIKKEL 35

Statsrapporter

To år etter at et land har ratifisert konvensjonen er staten forpliktet til å utarbeide en omfattende rapport til FN-komiteen for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Rapporten skal gjøre rede for gjennomføringen av konvensjonens bestemmelser. Deretter skal det hvert fjerde år rapporteres om de fremskrittene som er gjort siden første rapport ble overlevert. Komiteen oppfordrer funksjonshemmedes organisasjoner til å levere supplerende informasjon til statsrapporten. Gjennom en skyggerapportering kan funksjonshemmedes organisasjoner legge frem informasjon om funksjonshemmedes levekår og rettssituasjon sett fra funksjonshemmedes ståsted. Likestillings- og diskrimineringsombudet vil også levere en supplerende rapport og har plikt til å samarbeide med funksjonshemmedes organisasjoner i dette arbeidet.

6 Noen nyttige nettsider

UN Enable
http://www.un.org/disabilities/index.asp

Committee on the Rights of Persons with Disabilities
http://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/crpdindex.aspx

Senter for menneskerettigheter
http://www.jus.uio.no/smr/

Likestillings- og diskrimineringsombudet
www.ldo.no

European Disability Forum
www.edf-feph.org

Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO)
www.ffo.no

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets side om FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne
http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/likestilling-og-diskriminering/funksjonsnedsettelser/fn-konvensjon-om-rettighetene-til-mennes.html?id=511768